

Darwin'in evrim kuramının Marksist değerlendirmesi

Emre Bayır

Sorunlarla dolu bu günlerde, son dört hafta içinde, ne varsa okudum; Darwin'in *Doğal Seçilim* zerine olan kitabı da dâhil. Her ne kadar kaba İngiliz tarzında geliştirilmiş olsa da bu kitap, doğa tarihi alanında görüşlerimize temel oluşturan kitaptır.¹

Marx, Darwin'in ünlü eseri *Türlerin Kökeni*'ni ilk kez yayınlanışından yalnızca bir yıl sonra okumuş ve 19 Aralık 1860'ta Engels'e böyle yazmıştı. Bu kitabın içerdiği doğa tarihi görüşünün taşıdığı anlamı bu ilk okumasında fark etmişti. O günden sonra Marx ve Engels, birtakım eleştirilerle birlikte Darwin'in fikirlerini hem kendi görüşlerinin doğa tarihi alanında bir uygulanışı hem de kendi tarih anlayışları için doğa bilimsel bir temel olarak görmeye başlıyordu. Doğa bilimlerinde egemen olan teleolojik yaklaşıma ilk kez bu derece ölümcül bir darbe indiren Darwinci evrim anlayışını böylece kendilerine bir müttefik olarak seçiyorlardı.

Engels, Marx ile aralarındaki iş bölümü neticesinde doğa tarihinin ve doğa bilimlerinin incelikli bir çalışma konusu olarak ele alınması görevini üstlenmişti. Bu konularda yapılan çalışmaları çok sıkı bir Şekilde takip edip eleştirel bir süzgeçten geçiriyor ve bu alanlarda nitelikli eserler ortaya koyarak Marksizmin ayaklarını basabileceği, sağlam bir zemin hazırlamaya çalışıyordu. Bu sebeple de evrim kuramı-

¹ Karl Marx-Friedrich Engels, *Collected Works*, Cilt: 41, 2010, s. 232.

nı özel bir çalışma alanı olarak belleyen Engels insanın evrimi üzerine yazdığı ünlü çalışması “Maymundan İnsana Geçişte Emegin Rolü (1876)” ile de ses getirmişti.

Biz bu yazımızda hem Darwin’in evrim kuramının tarihsel niteliğini ve önemini değerlendireceğiz hem de insanın evrimi ve tarihi üzerine fikirlerinin eleştirisini yapacağız. Bunun yanında, Marx ve Engels’in Darwinci düşüncede gördükleri potansiyeli ve buna yönelik eleştirilerini aktarmaya çalışacağız.

Evrin kuramı ve Darwin’in doğal seçilimi

Darwin’in kendi köktenci evrim kuramını geliştirmesi üzerine bilinen bir hikâyeye vardır. Darwin 1831 yılında HMS Beagle isimli araştırma gemisiyle çıktığı 5 yıllık seyahatte türlerin değişim içinde olduğuna dair kesin bir fikir edinecek kadar gözlem yapmış, sayısız örnek toplamıştır. Bu seyahat ile canlılığın evrimi üzerine fikirler geliştirmesine rağmen, evrim düzeneğinin net bir ifadesini bulacağı bir kuramın eksikliğini çekiyordur. 1838 yılında Malthus’un *Nüfus Üzerine* eserini okurken hayatta kalma mücadelesinin yeni türlerin ortaya çıkmasına sebep olan sürükleyici etmen olduğu düşüncesi kafasında canlanır. Kendi ifadesiyle, varoluş mücadelesi, yüksek bir çoğalma oranı sergileyen canlılar ile kıt yiyecek kaynakları arasındaki ilişkiden kaynaklıdır ve bu, Malthus öğretisinin bitki ve hayvan âlemlerinin tamamına, biraz zorlanarak da olsa uygulanmış halidir.² Basit bir akıl yürütme ile, koşullara daha fazla uyum sağlamış canlılar hayatta kalma mücadelesini kazanacak, bu hayatta kalanlar daha fazla yavru yapacak ve böylece uyum gücü yüksek olanlar seçilmiş olacaktır. Darwin’in canlılığın evrimi üzerine olan kuramındaki yegâne yönlendirici güç böylelikle doğal seçim olmuştur.

Darwin, üzerine birtakım taslak metinler kaleme almış olsa da evrim kuramını yirmi yılı aşkın bir suskunluğa mahkûm etmişti. Yine bilinen hikâyede 1858 yılında genç bir doğa tarihçisi olan Alfred Russel Wallace’tan aldığı bir mektup ile kuramını yayınlamak için hızlı bir çabaya girişir çünkü Wallace neredeyse ayrıntı derecesinde benzerlikleriyle Darwin’in doğal seçim kuramını bağımsız olarak kendi başına yapılandırmıştır. Darwin bir yıl içinde notlarını bir araya getirmiş, düzene sokmuş ve 1859’da ünlü eseri *Türlerin Kökeni*’ni yayınlamıştır.

Peki, Darwin’i, kuramını ilk geliştirdiği 1838 yılından 1859 yılına kadar yayınlamaktan alıkoyan ne olmuştu? Kuşkusuz burada hem kendisine hem de kuramına yönelik kaygıları etkili olmuştu. Darwin aileden varlıklıydı ve ailesinde saygın bilim insanları bulunuyordu. Kendisi de Beagle seyahatinden sonraki çalışmaları ile büyük bir başarı elde etmiş ve bilim çevrelerinin saygısını kazanmıştı. Kuşkusuz sağlam kanıtlarla destekleyemeyeceği bir kuramı ortaya atmak kendi bilimsel saygınlığını sarsacaktı. Bununla birlikte, daha doğru cevabı, Darwin’in evrim kuramındaki onu önceki benzerlerinden ayıran esas noktanın uzlaşmaz bir felsefi maddecilik olduğunu anlayarak elde edebiliriz.³ Bizce, Darwin bunun farkındaydı ve fikirlerinin mantıksal sonucuna kadar götürüldüğünde insanın evrimini tartışma-

2 Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, çev. Bahar Kılıç, Alfa Bilim, 2020, s. 82.

3 S. Jay Gould, *Darwin ve Sonrası*, çev. Ceyhan Temürcü, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2003, s. 7.

ya açacağıın, esas meselenin de orada patlak vereceğinin bilincindeydi. Darwin bu konuda öyle hassastı ki evrim kuramını kendi kafasında tutarlı bir şekilde insana da uygulamasına rağmen *Köken*'de, insan evrimine dair imalarda bulunmanın ötesine geçmemiştir. İnsanın evrimini ancak 1871 yılında yayınlayacağı *İnsanın Türeyişi* eserinde irdeleyecekti. Darwin'in, bu dönemde kuramını yayınlamasını geciktiren kaygılarını aşabilmesi için kuramının kabul göreceğine ve "şeytanî" fikirlerinden ötürü toplumdaki dışlanmayacağına dair güçlü sinyaller görmesi ve arkasında en azından toplumun bir kesiminden önemli bir destek hissetmesi gerekiyordu. Yerleşik Anglikan dünya görüşü hâlâ çok güçlüydü. Fakat dönemin İngiltere'sindeki ekonomik dönüşümler ve siyasî konjonktür de onun lehine geliyordu. Sanayileşmenin hızla ilerlemesi ile birlikte sanayici, girişimci genç bir burjuvazi yetişmişti. Bu genç burjuvazi siyasî gelenek olarak Darwin'in ailece destekçisi olduğu dönemin anayasal meşrutiyet ve liberalizm yanlısı Whig partisinde toparlanıyordu. Darwin'in evrim kuramındaki Maltusçu üstyapı bu topluluk için ikna edici bir tarzda kurgulanmıştı.⁴ Gelişmekte olan burjuvazi için, ekonomik alanda görmek istediği serbest ticarete dayalı sınırsız rekabet bu kuram ile doğa tarafından doğrulanıyor ve doğa burjuvazinin bir müttefiki haline geliyordu.⁵

Köken, Darwin için canlı ve sürekli eklemelerin, düzeltmelerin yapıldığı bir kipti. Her yeni baskısında üzerinde birtakım değişiklikler yapıyor, seçim mekanizmaları, canlıların yapısal özellikleri gibi konularda yeni fikirlere ikna oluyor ya da fikirlerin ağırlıklarıyla oynuyordu. Darwin kendi yaşadığı dönemde dahi kendi fikirlerinin çarpıtılmış veya eksik anlaşılmış halini benimseyen "Darwinci" bir okulla mücadele etmek zorundaydı.⁶ *Köken*'in 1872 tarihli son basımında evrim mekanizmaları içinde doğal seçilime orantısız bir ağırlık veren görüşe mensup olmadığını belirtmek üzere doğal seçilimin değişimin başlıca aracı olmasına rağmen tek aracı olmadığına dair inancını yineliyordu. İngiltere'deki söz konusu olan Darwinci okulun yine en önde gelen isimlerinden birisi Alfred Russel Wallace'tı.

Darwin ve Wallace

Darwin'in fikirlerinin tarihsel önemini kavramak ve Darwin'i Darwin yapanın ne olduğunu anlamak açısından evrim kuramının neredeyse eşzamanlı mucidi olan Alfred Russel Wallace'ı yakından incelemenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Darwin'den yirmi yaş genç olan Wallace, Darwin gibi seçkin ve varlıklı bir aileye mensup değildi. Büyük ölçüde kendi kendisini yetiştirmiş ve bilimsel araştırmalarını, bu araştırmalarda topladığı türleri satarak finanse eden birisiydi. Darwin ile kendi tezlerini oluşturmadan önce tanışıklığı vardı. Kendi tezlerini de o dönem zaten başarılı bir doğa bilimcisi olan ve aynı zamanda türlerin değişimi konusuna ilgisi olduğunu bildiği Darwin'e belki de büyük bir hevesle ve onay arzusuyla göndermişti. Wallace, sonrasında Darwin'in kendisinden daha önce bu konu üzerine çalışmalar yapmış ve kuramını neredeyse nihai biçime getirmiş olduğunu anlamıştı

4 Adrian Desmond ve James Moore, *Charles Darwin*, çev. Ebru Kılıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 323.

5 A.g.y., s. 501.

6 Patrick Tort, *Darwin ve Darwincilik*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, 2007, s. 86-89.

fakat bu, ilişkilerini bozmadı ve ikisi birçok konuda birbirlerinin çalışmalarını takip etmeye devam etti.

Wallace evrim kuramı üzerine birtakım konularda Darwin'den ayrılıyordu. O, doğal seçilimin evrimin işleyişi üzerinde neredeyse tek belirleyici etmen olduğunu savunuyor ve diğer mekanizmaları göz ardı eden bir doğal seçilimcilik uyguluyordu. Örneğin, hayatta kalma savaşımı için ilk bakışta yararsız ve hatta zararlı gibi gözüken birtakım özelliklerin eş bulmada başarıyı arttırabiliyor oluşu yani eşeysel (cinsel) seçim Wallace için kabul edilemezdi. Evrim mekanizmaları içinde doğal seçilime verdiği bu orantısız ağırlık, iş insanın evrimine geldiğinde Wallace'ın çark etmesinin de ana sebebini oluştuyordu.

Wallace'ın diğer mekanizmaları dışlayan, deyim yerindeyse aşırı doğal seçilimciliği bir amaçsallığı ve ahengi temsil ediyordu. Fakat bu haliyle doğal seçim, yaratılışçı düşüncenin bir benzeri haline geliyordu. Doğa tarihi alanında çok önemli çalışmalar yapmış olan bilim insanı Stephen Jay Gould'un da öne sürdüğü üzere Wallace için neredeyse başka çıkar bir yol yoktu.⁷ Wallace için aşırı doğal seçilimcilik, Darwin'in kuramının mantiki sonucuydu ve her şeye uygulanmak zorundaydı. İnsan beyninin işlevi ve yetenekleri ile karşılaştığında, Wallace en baştan beri insan beyninin, işlevinin çok ötesinde bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaştı. Taş yontarak avcılık yapan atalarımız ile modern dünyanın matematik bilgininin beyni arasında bir fark bulunmuyordu. Uygur bir insan ile entelektüel yetenekleri çok kısıtlı bir vahşinin beyni nasıl olur da neredeyse birbirinin aynısı olurdu? Küçük bir beyin, vahşiler ve insanın ataları için yeterli olabilecekken bu kadar gelişmiş bir beyin ancak bir yaratıcının ürünü olabilirdi. Bu mantık içinde her ne varsa bir amaç için seçilmişti ve amaçlar söz konusu organla uyumlu değilse bu, o organın seçilimin ürünü olmadığını ve bir yerlerde tanrısal bir dokunuşun var olması gerektiğini gösteriyordu.

İlginç olan bir nokta da Wallace'ın sosyalist oluşuydu.⁸ Fakat onun sosyalizmi bilimsel değildi. İngiltere'deki Çartist hareketin de etkisiyle insan toplumunun mükemmel bir formasyona doğru evrilmeye yazgılı olduğuna inanan türden bir sosyalizmdi. İnsan toplumunda bir ilerlemenin olduğunu doğru bir şekilde seziyor, fakat bu ilerlemeyi materyalist temellerde açıklayamıyordu. İdealizmin çeperlerini aşamaması onun bilimsel anlayışını da şekillendiriyordu. Wallace'ın gözünde zaten en baştan beri evrende var olan akıl, doğal seçim sayesinde insan bedeniyle buluşmuştu.

Darwin ise devrimci nitelikteki evrim kuramını tutarlı bir şekilde insan da dâhil olmak üzere tüm canlılar dünyasına yaydı. Sadece insan bedeninin değil, insan aklının ve duygularının da hayvansı bir kökeni olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Onun gözünde beynin bir ürünü olan düşüncenin, maddenin bir ürünü olan kütle çekiminden daha hayret verici olması için hiçbir sebep yoktu. İnsan da tıpkı tüm canlı ve cansız varlıklar gibi doğanın bir ürünü ve onun bir parçasıydı. Tüm bedeni, duyguları, fikirleri insanın var oluş sürecinin bir sonucuydu. Darwin'in kuramındaki bu tutarlı ve uzlaşmaz maddecilik, onun ve fikirlerinin büyüklüğünün esas özünü

7 S. Jay Gould, *Pandanın Başparmağı*, çev. Ülkün Tansel, Versus Kitap, 2010, s. 52-58.

8 Desmond ve Moore, *Charles Darwin*, s. 569-570.

oluştururken o günün geleneksel fikir dünyasını sarsacak ve şimşekleri üzerine çekecek nokta yine buydu.

Wallace'ın, Darwin'e göre çok daha olumsuz koşullarda kendisini yetiştirmiş birisi olarak deha bakımından belki de ondan aşağı kalır hiçbir yanı yoktu. Fakat kendi tezleri dönemin geleneksel idealist yargılarına son kertede uyum göstermiş ve bu idealist yargılar onu kreltmişti. Yazımızın devamında göstereceğimiz üzere Darwin de burjuva toplumsal ve politik düşüncelerinin etkisindedir. Fakat kuramının devrimci niteliğini sarıp sarmalayan felsefi maddeciliği onu ayakta tutmuş ve muhtemeldir ki Marx, Freud, Einstein gibi devlerle birlikte bugün dünyada hâlâ en çok konuşulan ve insanlığın düşünsel hazinesine en büyük katkıları yapmış insanlardan biri yapmıştır.

Marx ve Engels'in Darwin'e yaklaşımı

Marx ve Engels'in gözünde Darwin'in ne ifade ettiğini anlamak için hikâyeye sondan başlamak iyi olacaktır. Marx'ın cenaze töreninde yaptığı ünlü konuşmanın daha en başında Engels şöyle der: "Nasıl ki Darwin organik doğanın gelişme yasasını bulduysa, Marx da insan tarihinin gelişme yasasını (...) buldu".⁹ Marx gibi büyük bir devrimci aydının cenaze töreninde yoldaşı tarafından yapılan konuşmanın daha en başında birisinin adı anılıyorsa bunu büyük bir saygının işareti olarak görmek gerekir.

Engels ve pek tabii Marx, Darwin'in organik doğanın gelişme yasasına dair kuramına büyük bir heyecan ve saygıyla yaklaşıyordu. Doğa bilimlerinin 19. yüzyılda gelişimi ile diyalektiğin doğadaki yansımaları daha iyi anlaşılıyor ve doğanın değişmezliğine yönelik metafizik düşünce yapısında gedikler açılıyordu. Yazının başında, Marx'ın Engels'e yazdığı 1860 tarihli mektuptan aktardığımız parçada gördüğümüz üzere Darwin'in kuramına daha en başından itibaren ilgi göstermişlerdi. Hatta onların bu kurama dair özel bir ilgi duymasına gerek bile kalmadan hem bu kurama karşı çıkanların hem de kuramın hatalı yorumcularının sesi o kadar çabuk bir şekilde yükselmişti ki bu ikisine karşı çalışmalar yapmak durumunda kalmışlardı. Bu çalışmaların yükünün büyük bir kısmını ise aralarındaki iş bölümü çerçevesinde Engels stleniyordu.

Darwin'in fikirleri Marx ve Engels'in birtakım eleştirilerine de konu oluyordu. Özellikle Darwin'in, ikilinin azılı düşmanı olan Malthus'un fikirlerini bir anlamda rehber edinmesi en başından dikkate aldıkları bir husus oldu. Engels 1865'te yazdığı bir mektupta Darwin'in bitki ve hayvanlar konusundaki yaklaşımının Maltusu kuramla büyük bir benzerlik içinde olmasının dikkatini çektiğini belirtir.¹⁰ Yine Engels 1875 yılında şöyle yazar: "Darwinci öğretinin evrim teorisini kabul ediyorum, ama Darwin'in kanıt yöntemini (var olma savaşımı, doğal seçme) daha yeni bulun-

9 Karl Marx-Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar Cilt III*, ev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1979, s. 196-7.

10 Karl Marx-Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar I 1844-1869*, ev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1995, s. 201.

muş bir gerçeğin ilk, geçici, eksik ifadesi sayıyorum”.¹¹ Marx da Darwinci var olma savaşımının Hobbes’un “herkesin herkese karşı savaşımı (bellum omnium contra omnes)” doktrinini ve Malthus’un nüfus teorisiyle burjuva ekonomik rekabet doktrinini toplumsal alandan canlı doğaya taşımak olduğunu ve bunun sorgulanması gerektiğini söylerken ek olarak, Darwin’in bu yaklaşımının bir de doğadan alınıp tarihe aktarılarak insan toplumunun sözde önsüz-sonsuz yasalarına birer kanıt olarak öne sürüldüğünün altını çizer.¹²

Aslına bakılırsa Darwin *Köken*’in ileri basımlarında, en önemli eserlerinden *İnsanın Türeyişi*’nde ve diğer çalışmalarında herkesin herkese karşı savaşımının dar sınırlarının ötesinde bir görüşü olduğunu gösteriyor ve kendi kuramını daha doğru bir hale getiriyordu. Akrafa seçilimi üzerine olan fikirleri ile canlıların sadece kendi içlerinde amansız bir mücadele ile kalıtımını aktarmadığı, bireyler arasındaki sempatik ilişkinin, birbirlerini koruyucu davranışların da pekâlâ seçilimin bir parçası olabileceği fikrini de kuramında gitgide daha vurgulu hale getiriyordu. Kuşkusuz Darwin hümanist bir dünya görüşüne de sahipti ve ne Maltuşçuluğun felsefesinin ne de kendi fikirlerinin hatalı bir okumasını sunan sosyal Darwinistlerin bu mücadeleyi doğrudan modern toplumun içine işleyen tehlikeli fikirlerine yakındı. Fakat yazımızın devamında göstereceğimiz üzere çağının toplumsal ve politik fikirlerinin etkisinde olması Darwin’in kuramını aşırı basitleştirmeye ve hatalı yorumlamaya açık hale getiriyordu.

Maymundan insana geçişte emeğin rolü

Engels’in 1876 yılında yayınlanan, *Doğanın Diyalektiği* isimli kitabının bir bölümünü oluşturan ünlü çalışması “Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü” birkaç farklı sebeple çığır açıcı nitelikte olmuştur. Darwinci okul içinde süregiden insanda beynin mi yoksa iki ayak üstünde duruşun mu önce geliştiği tartışmasına, ki bu tartışma Engels’in parlak çalışmasından sonra da uzun yıllar sürmüştür, etkili bir cevap olmuştur. Beynin önceliği savunusu bilimsel düşünceye sirayet eden idealist felsefenin bir yansıması olduğu ölçüde bu çalışma, bir anlamda bilim felsefesi alanında idealist görüşe indirilen sağlam bir darbedir aynı zamanda. Bu çalışmayı Engels’in evrim teorisine özgün bir katkısından ziyade onun o dönemde Batı biliminin beyne öncelik veren *a priori* savına karşı verdiği felsefi ve politik savaşımın bir ürünü olarak görmek daha doğru olacaktır.

İnsan beyninin gelişiminin önceliğini öne süren anlayışın üzerinde yükseldiği koskoca bir tarih vardı. Engels’e göre toplumun hızlı gelişmesinin bütün kazançları zihne, beynin gelişmesine ve etkinliğine dayandırılmıştı ve insanlar, faaliyetlerini gereksinmeleriyle açıklamak yerine düşünceleriyle açıklamaya alışmıştı. İdealist dünya görüşü zamanla bu şekilde meydana gelmişti. Bu idealist dünya görüşü, insanlara hâlâ o kadar egemendi ki, Engels “[D]arwinci okulun en materyalist doğa bilimcileri bile, insanın kökeni konusunda hâlâ herhangi bir duru görüş oluştur-

11 Karl Marx-Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar II 1870-1895*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1996, s. 93.

12 A.g.y., s. 94-5.

maktan âcizdirler, çünkü bu ideolojik etki altında, bu konuda emeğin oynadığı rolü kavramıyorlar” diyordu.¹³

Engels, Darwin ile birlikte dönemin Darwinci okulunun Wallace ve Ernst Haeckel gibi önemli isimlerini de takip ediyor, çalışmalarını yakından inceliyordu. Özellikle Haeckel iki ayak üzerinde duruşun beynin gelişiminden önce geldiği konusunda ısrarcıdır ve Engels'in bu konudaki görüşlerinde Haeckel'in payı olduğu söylenebilir.¹⁴

Engels insanı insan yapanın duruşu olduğunu, insanın atalarının iki ayak üzerinde yükselmesi ile ön iki üyelerin, yani ellerin boşa çıkmasının insanın evrimi için bir momentum oluşturduğunu öne sürer. İnsan beyninin gelişimi bu duruş değişikliğinin ardından gelmiş, ama onunla eşzamanlı bir gelişme de göstermeye başlamış ve zekânın artışı ile konuşma yeteneği bu gelişmeleri takip etmiştir. Engels insanın evrimini mümkün kılanın, ona müthiş bir dürtü kazandıranın insanı diğer canlılardan ayıran yegâne özellik olan ve alet meydana getirmekle başlayan emeğin olduğunu keşfetmiştir.¹⁵

Engels ellerin boşa çıkması üzerine şöyle kısa bir hikâye anlatır: “Tırmanma, ellere ve ayaklara farklı işlevler kazandırmaktadır ve yaşam tarzları yerde hareket etmelerini gerektirdiğinde, bu maymunlar, yürürken ellerini kullanma alışkanlığını yavaş yavaş bırakmaya, dik biçimde bir yürüyüş kazanmaya başladılar. Böylece, maymundan insana geçişte kesin adım atılmış oldu”.¹⁶ Elin serbest hale gelişi ile insanın ataları artık durmadan yeni beceriler kazanır duruma gelmişti. Beceriler konusundaki bu esneklik artık kuşaktan kuşağa aktarılıyor, her kuşakta artıyordu. Yeni becerilerle birlikte insanın atalarının yeni yaşam tarzına uygun olarak elin biçimi de değişiyordu. El, emeğin yalnızca bir organı değil, aynı zamanda onun ürünü haline geliyordu. Engels bunu edebî bir güzellikte şu şekilde aktarır:

Ancak emeğin, giderek yeni işlemlere uygulanmasıyla, geliştirilmiş kasların, eklemelerin ve, daha uzun aralıklarla, kemiklerin kalıtsal yoldan geçmesi, bu kalıtsal inceliğin, yeni, giderek daha karmaşık duruma gelmiş işlemlere, giderek yenilenen biçimde uygulanması, insan elini, Rafael'in tablolarını, Thorvaldsen'in heykellerini, Paganini'nin müziğini yaratabilecek bu yüksek yetkinlik düzeyine kadar getirmiştir.¹⁷

Emek, maymundan insana geçişte anahtar rolündedir. Emek sayesinde gelişim gösteren beyne eşlik eden kavrama, soyutlama, sonuç çıkarma becerilerinin, dil ve konuşma yeteneğinin gelişimi insanın bedensel oluşumunu tamamlaması ile bir son bulmamıştır. Hatta oluşumunu tamamlamış insanın ortaya çıkışı ile sahneye yeni bir öge olarak çıkan toplum, derecesi ve yönü değişse ve zaman zaman kesintiye uğrasa da bu gelişimi hızlandırmış ve daha keskin bir yön vermiştir.¹⁸ İnsanın biyo-

13 Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, 4. Baskı, Sol Yayınları, 1979, s. 226.

14 S. Jay Gould, *Darwin ve Sonrası*, 2003, s. 224.

15 Engels, *Doğanın Diyalektiği*, s. 216-232.

16 A.g.y., s. 217.

17 A.g.e, s. 218-9.

18 A.g.y., s. 222.

lojik olarak oluşumunu tamamlaması ile, ya da insan olarak tanımlanmasına yetecek özellikleri kazanması ile diyelim, ortaya çıkan toplum ögesi bizce hem Darwin hem de Darwinci okul için kafa karıştırıcı bir etki yarattı. Toplumsallaşmış insanın, oluşum halindeki insandan çok farklı olarak üretim ilişkileri ve başka toplumsal ilişkiler içinde bulunuşu ona salt doğal seçim, cinsel seçim ya da akraba seçilimi gibi yaklaşımlarla açıklanamayacak kadar farklı dinamiklere sahip bir karakter kazandırdı.

İnsanın Türeyişi

Darwin'in 1871 yılında ilk kez yayınlanan *İnsanın Türeyişi* isimli eseri *Köken*'e göre fazlasıyla gölgede kalmıştır. Darwin'in *Köken*'de bilinçli olarak insanın evrimi üzerine beyan etmediği fikirler bu kitapta gün yüzüne çıkmış ve Darwin kendi evrim kuramını birçok açıdan daha da geliştirmiştir. Biz bu eserin hem bilimsel anlamda taşıdığı tarihsel değer, hem de çağının burjuva düşünce dünyasının Darwin'in üzerindeki etkilerinin çok iyi gözlemlenebilmesi açısından devrimci Marksistler için okunmasının fazlasıyla besleyici olduğu kanısındayız.

İnsanın Türeyişi doğrudan insan evrimi üzerine olduğu için hassas bir zemin üzerinde yükselir. İnsan geçirdiği tarihsel gelişimden ve toplumsal ilişkilerden soyutlanamayacağı için insanın evrimi üzerine öne sürülen fikirler çoğu zaman doğal olarak evrimsel biyoloji ile toplumsal ve politik görüşlerin kesişim alanına girer.

Darwin insan üzerine yazarken konunun ne kadar hassas olduğunun farkındadır. Irk kavramı olsun, hastalıklı veya dezavantajlı kişilerin soydan arındırılması olsun, kendi döneminin önemli tartışmalarıydı. Kitabının daha giriş kısmında çalışmasının amacını tanıtırken “birincisi insanın da tüm diğer türler gibi geçmişte yaşamış bir formdan türeyip türemediğini; ikincisi insanın gelişim tarzını; üçüncüsü insanın *sözde-ırkları* arasındaki farkların değerini anlamaktır”¹⁹ diyerek insan ırkları üzerine olan fikrini en başta ortaya koyar ve kitabının birçok kısmında bunu yineler.

Marx ve Engels, hayatta kalma savaşımının yalnız başına canlılığın evriminin kanıtı olarak ele alınmasını eleştiriyordu. Darwin *İnsanın Türeyişi*'nde insanlar arasındaki sempatik ilişkinin, duygudaşlığın insan evriminde şekillendirici bir etkisi olduğunu ortaya birçok yerde koydu. İnsanın diğer canlılara kıyasla muazzam üstünlüğünün entelektüel yetileri ve bedensel yapısı ile birlikte, soydaşlarına yardım etmesinde ve onları korumasını sağlayan sosyal alışkanlıklarında olduğunu öne sürdü.²⁰ 20. yüzyılda faşizmin düşünsel kaynaklarından da biri olacak sosyal-Darwinizmin soy arıtımının karşısında yer alarak, insan doğasının en saygın yanı olarak gördüğü duygudaşlığı sınırlamaya mantığın bile gücü yetmeyeceğini, bu sebeple zayıfların sağ kalmasından ve çoğalmasından ileri gelen sonuçlara katlanılması gerektiğini söyler.²¹ Kitabın bütününde benzer yaklaşımları görmek mümkündür ve bu, Darwin'in, insanların yaşama hakkı başta olmak üzere bir takım eşit haklara ve özgürlüklere sahip olduğuna inanan hümanist bir görüşe sahip ılımlı bir liberal

19 Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, çev. Bahar Kılıç, Alfa Bilim, 2019, s. 10. (Vurgu bizim)

20 A.g.y., s. 71.

21 A.g.y., s. 185.

olduğu izlenimi doğurmaktadır.

Marx'ın Darwin'e *Kapital*'in bir nüshasını imzalayıp hediye gönderdiği bilinir. Darwin de Marx'a bir teşekkür mektubu göndermiştir. O dönemki kitaplar matbaadan, sayfaları birbirinden ayrılmamış şekilde çıkıyordu. Marx'ın Darwin'e gönderdiği kopyanın sayfalarının çok az bir kısmı Darwin tarafından kesilip açılmıştır. Fakat Darwin'in kitabı ne ölçüde incelediği şimdilik muammadır. Hem *Kapital*'in Almanca oluşu, hem de içeriğine aşına olmayan birisi için zor bir eser olması Darwin'in bu eseri okumasını güçleştirmiş olmalıdır. Kendisinin, Marx'ın veya Engels'in başka eserlerini incelediğine ya da Marksizme ilgi duyduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. Fakat bununla birlikte Darwin'in, çağının düşünürlerinin fikirlerine uzak biri olduğunu düşünmemek de gerekir. Descartes, Leibniz, Bacon, Hobbes, Locke yazılarında göndermeler yaptığı isimlerdir, Hume ve Smith düşünsel dünyasında iz bırakmıştır.²² *İnsanın Türeyişi*'nde Kant'tan örnekler verecek kadar bilgi sahibi olduğu anlaşılır, birçok yerde Hegel'den esintiler hissedilebilir. Döneminin ünlü siyaset ve ekonomi yazarlarından Walter Bagehot'un *Doğa Bilimi ve Siyaset* isimli eserine olumlu referanslarda bulunur. John Stuart Mill okumuştur, Malthus'un fikirleri zaten kendi kuramının doğuşuna yardımcı olmuştur.

Darwin 19. yüzyıl İngiliz toplumunun ayrıcalıklı ve alanında başarılı bir ferdi olarak döneminin burjuva toplumsal ve politik düşünce dünyasının etkisini üzerinde taşımıştır ve sınıfsal konumuna uyumlu bir şekilde devrimci politik fikirlere uzak kalmayı seçmiş olması muhtemeldir.²³

İnsanın Türeyişi'nde Darwin insan eylemlerinin arka planında ne olduğunu yakından irdeler. İnsan ile düşük hayvanlar arasındaki en önemli farkın ahlak duygusu veya vicdan olduğunu savunan yazarlara tüm kalbiyle katıldığını ifade ederken duygularımızın, ahlak anlayışımızın, vicdanımızın altında insan evrimini şekillendiren doğal sebepler bulunduğunu öne sürer ve tanrı vergisi bir vicdana sahip olduğumuz fikrini reddeder.²⁴ Ahlak kuralları hakkında evrimsel açıdan yüksek olanlarının sosyal içgüdülere dayandığını ve başkalarının refahını ilgilendirdiğini belirtir.²⁵ İnsanın evriminde kabileyi, ulusu korumaya dönük güdülerin evrimsel olarak seçildiğini ve bunların üstün bir ahlakın taşıyıcısı olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Aslında böylelikle insanın yaşadığı toplumun ortak çıkarlarını düşünen sempatik tavrın bireyin yalnız kendini düşündüğü liberal bir ölüm kalım savaşının içinde olduğu durumdan daha fazla seçilime uğradığını söyler ve bu ahlakı kendisi içtenlikle benimser.

Darwin'in yukarıda bahsettiğimiz ve üzerinde etkilerini taşıdığı burjuva ideolojik görüşler kölelik, ulus, uygarlık, mülkiyet, sınıf gibi kavramları evrim kuramının içerisinde yorumlamaya kalktığı anda apaçık ortaya çıkar. Örneğin, köleliğin şimdi-

22 Bill Price, *Charles Darwin ve Evrim Tartışmaları*, çev. Barış Baysal, Kalkedon Yayıncılık, 2010, s. 42-43.

23 Adrian Desmond ve James Moore'un yukarıda referans verdiğimiz *Charles Darwin* isimli hayli hacimli çalışması, Darwin'in ve ailesinin sınıfsal konumunu, siyasi düşüncelerini ve döneminin burjuva liberal çevrelerle kurduğu ilişkileri detaylı bir şekilde inceler.

24 Darwin, *İnsanın Türeyişi*, s. 136.

25 A.g.y., s. 169.

ye kadar ahlaki açıdan nasıl kabul görmüş olabileceği hakkında şu satırları yazar: “Kölelik, çok eski çağlarda bazı açılardan faydalı olmuşsa da büyük bir suçtur; oysa yakın zamana kadar en uygar uluslarda bile suç olarak değerlendirilmemiştir. Bunun en önemli nedeni kölelerin genellikle efendilerinden farklı bir ırka mensup olmasıdır”.²⁶

Darwin’in ahlaki olarak köleliğe karşı olması saygı değerdir, fakat insanlığın kölelik karşısındaki ahlaki tutumuna dair açıklaması fazlasıyla zayıftır. Kölelik ırksal farklılıklar yüzünden ahlaki açıdan kabul görebiliyorsa, örneğin köle isyanlarındaki farklı etnik kökenden kölelerin kardeşleşmeleri ve köleliği lanetlemelerinin ahlaki kaynağını Darwin nerede bulabilir? 19. yüzyıl İngiliz toplumunda farklı ırklardan insanların köleleştirilmesine karşı çıkılıyorsa, Darwin’in bizi götürdüğü sonuç 19. yüzyıl İngiliz toplumunun erdemlerinin evrimin bir sonucu olarak kutsanmasıdır. Köleliği bir suç olarak gören ahlaki tutumun, köleliğin üretici güçlerin gelişiminde insan toplumuna ayak bağı olmaya başlaması ile köleliğin ilgası için verilen mücadelede aramak daha doğru olmaz mıydı?

Darwin’in, *İnsanın Türeyişi*’nde, insanın entelektüel ve ahlaki yetilerini incelerken 19. yüzyıl İngiliz toplumunun ahlaki erdemleriyle yabanılların, uygarlaşmamış veya tarih öncesi toplulukların ahlaki arasındaki kurduğu karşılaştırma önemlidir. *İnsanın Türeyişi*’nde doğal seçilimin itici kuvvetiyle bencil içgüdüler yerini akla, ahlaka ve Victoria dönemi erdemlerine bırakmaktadır.²⁷

Darwin tüm dünyanın sömürgeci bir yayılma mücadelesi altında “uygar uluslar” tarafından işgal edildiği 19. yüzyılda “uygar” ulusların “barbar” ulusların yerini almakta olduğunu gözlemlemiştir. Onları başarılı kılan tek değilse de en önemli etkenin, aklın ürünü olan becerileri olduğunu belirtir. Darwin bu konu hakkında “insanın entelektüel yetilerinin ağırlıklı ve kademeli olarak doğal seçim sürecinde kusursuzlaşmış olması kuvvetle muhtemeldir”²⁸ şeklinde yazar. Darwin’in bu önermesi kuşkusuz doğrudur; fakat yanlış olan bu önermenin insanlık tarihinin son 300-400 yılını açıklamaya çalışırken başaktör olarak kullanılmasıdır. Darwin, kitabının aynı bölümünde samimi şekilde sorar: “Bir zamanlar baskın konumda bulunan İspanyol ulusunun bugün neden geri kaldığı sorusunu kesin olarak kim yanıtlayabilir”?²⁹ Bu soruya Darwin dönemin önemli bilim insanlarından Francis Galton’a referans yaparak İspanya’da Engizisyon’un uzun yıllar boyunca toplumun en özgür ve en cesur insanlarını yakmasıyla cevap getirmeye çalışır. Hemen ardından ABD’nin son yüzyılda kaydettiği fevkalade ilerleme kadar halkının karakterinin de doğal seçimden ileri geldiğini iddia eder; çünkü “Avrupa’nın dört bir yanından gelen enerjik, tez canlı ve cesur insanlar son on veya yirmi nesilde o uçsuz bucaksız topraklara göç etmiş ve orada büyük başarılarla imza atmıştır”.³⁰

Darwin kitabının yukarıda alıntı yaptığımız sayfalarında kendi evrim teorisini aşırı bir noktaya çekerek insan uygarlığının tarihsel gelişimini açıklamaya çalışıyor.

26 A.g.y., s. 163.

27 Desmond ve Moore, *Charles Darwin*, s. 703-704.

28 Darwin, *İnsanın Türeyişi*, s. 178.

29 A.g.y., s. 194.

30 A.g.y., s. 195.

Verdiğimiz örnekleri sıralayıp şu önemli sonuca ulaşıyor: “Uygarlığın ilerlemesi her ne kadar karmaşık bir problem olsa da, uzunca bir dönem boyunca çok sayıda entelektüel, enerjik, cesur, yurtsever ve iyiliksever birey yetiştiren ulusların daha ayrıcalıksız uluslara üstünlük kuracağını görebiliriz”.³¹

Darwin'in düşünce tarzıyla bir zamanların sömürge imparatorluğu İspanya'nın yerini sadece bir-iki yüzyılda İngiltere alabildiyse eğer, bunu açıklamanın tek yolu insanın entelektüel yetilerinin birkaç insan neslinin yetişmesine el verecek bu kısa sürede insan aklının inanılmaz bir seçilime uğraması gerektiği olacaktır. Fakat bu, İngiltere'de başlayan üretici güçlerin devrimci bir şekilde hızlıca gelişiminin sonucunu insanın evrimsel gelişimi ile açıklamaya çalışmak olacaktır ve şüphesiz ki bu yaklaşım gerçeği açıklamak konusunda başarısız ve hatalı olacaktır. Bir örnek daha verelim; 1917 yılında geri bir kapitalist ülke olan Rusya'nın yıkıntıları üzerinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği doğmuş, daha sonra Sovyet toplumu birkaç on yılda bir “süper güç”e dönuşmüş, insanın yerküreye olan kölece bağımlılığını dahi kopararak uzayın kapılarını insanlığa açmıştır. Üstelik Ekim devriminden sonraki iç savaşta muhtemeldir ki bu toplumdaki fertlerin en diri, en bilinçli, en gözü kara, en yetenekli olanlarının binlercesi hayatını kaybetmiştir. Darwin uygarlığın ilerlemesinin ne kadar karmaşık bir problem olduğunu öne sürerken haklıdır, fakat evrim teorisinin insanlık tarihinin gelişimine böyle uygulanışı bizim gerçeği anlamamıza hiç ama hiç yardımcı olmayacaktır.

Tarihsel ilerleme konusu Darwin'in zihnini fazlasıyla meşgul etmektedir. Neden bazı kabilelerin, ulusların tarihsel olarak ilerlerken bazılarının neredeyse binyıllardır değişmediğini sorgular. Bu konuda coğrafya merkezli materyalist bir yaklaşıma sahiptir ve dahası uygarlığın evrimi açısından Marx ve Engels'in tarihsel materyalist yaklaşımına da yakınsar. Der ki:

Öyle görünüyor ki ilerleme, akıl almaz karmaşıklıktaki çok sayıda eş zamanlı ve elverişli koşula bağlıdır. Ama sanayinin ve çeşitli becerilerin geliştirilmesini mümkün kılan soğuk iklimin bu açıdan son derece elverişli olduğu söylenir. Zorlu koşullar altında yaşayan Eskimolar hüner gerektiren pek çok buluşa imza atmıştır, ama içinde yaşadıkları iklim ilerlemenin sürekli olmasına izin vermeyecek kadar serttir.³²

Aynı yerde şu şekilde yazar: “Tierra del Fuego'nun yabanıl sakinlerini gözlemlerken, herhangi bir mülke sahip olmanın, yerleşik yaşamın ve birçok ailenin tek bir kabile şefinin etrafında toplanmasının uygarlık için vazgeçilmez olduğunu fark ettim. Böyle alışkanlıklar toprağın işlenmesini neredeyse zorunlu kılar.”

Özellikle bu son alıntıda görüldüğü gibi özel mülkiyetin tarihsel rolü açısından tarihsel-materyalizme yakınsar. Birkaç sayfa sonra sermaye birikiminin tarihsel olarak bir ileri atılıma yola açtığını da öne sürer: “Sermaye birikimi olmadan becerilerin gelişimi mümkün değildir” der, çünkü “uygar ırkların gerek geçmişte, gerekse günümüzde düşük ırkların yerini almış ve dünyanın dört bir yanına yayılmış

31 A.g.e., s. 195.

32 A.g.e., s. 183.

olması, onların büyük ölçüde maddi güçlerinden ileri gelmektedir”.³³

Bu ise biraz önceki doğal seçilime uğramış entelektüel yetiler ile ilgili olan açıklamadan doğal seçim yerine sermaye birikimini koymasının bakımından kayda değer biçimde farklıdır. Yine aynı yerde devredilemez mülklerin en büyük erkek çocuğa bırakılmasının seçim üzerindeki etkisinden bahseder; burada da özel mülkiyet ve miras hukuku evrimsel seçim ile iç içedir.

Darwin’e yönelik bu eleştirilerimiz insan evriminin insan toplumlarının ortaya çıkışı ile bittiğini düşündüğümüz izlenimine izin vermemelidir. Şüphesiz insan evrimi ilkel komünal toplumda da, günümüz kapitalist toplumunda da var olmaya devam ediyor. Doğal seçim, eşeyssel seçim, akraba seçilimi vb. mekanizmaların farklı yoğunlukta da olsa görevini yaptığını reddetmek için bir sebebimiz yok. Fakat insanın diğer canlılardan ayrılan yönü, doğayı egemenlik altına alma kabiliyeti, onun doğal güçler altında seçilime uğramasını büyük ölçüde engeller ya da bu seçilime farklı biçimler kazandırır. İnsan toplumlarının sahip olduğu üretim ilişkilerinin, diğer toplumsal ilişkilerin, toplumsal üstyapıya ait devlet, ulus, hukuk gibi kurumların üzerinden atlayarak bugün gözümüzün önündeki tüm görüngülere evrimin damgasını vurmamak bizi gerçeklere yakınlaştırmak bir yana uzaklaştıracaktır.

Sonuç

Darwin’in evrim kuramının tarihsel niteliği ve taşıdığı önem, 150 yıldır gerici dini kurumların ve neredeyse tüm bölükleriyle sağ siyasi hareketlerin bu kuramın karşısında dizilişi ile ortadadır. Darwin’in büyüklüğü, kuramını uzlaşmaz bir felsefi maddeciliğe sıkıca bağlı olarak inşa edişinde, izlediği tüm temkinli yola rağmen, bu gericiliğin şimşeklerini çekeceğini bilmesine karşın fikirlerini sunmasında ve düşüncesini sonuna kadar izleyerek insan dâhil olmak üzere onu tüm canlılığa genelleştirebilmesindedir.

Çağının burjuva toplumsal ve politik fikirlerinin ve İngiliz toplumundaki konumunun Darwin’in üzerinde bıraktığı etkileri bu, kapsamlı sayılamayacak yazımızda göstermeye çalıştık. Bizce Darwin insan uygarlığının gelişimine duyduğu merak ile kendi evrim kuramını insanın tarihini açıklamak için kullanırken aşırıya kaçmakta ve bazı hatalı sonuçlara ulaşmaktadır. Marksizm’in sunacağı avadanlıktan faydalanmış olsaydı, insanın evrimi üzerine olan kuramsal açıklamalarını dahi mükemmelleştirebileceğini düşünmeden edemiyoruz. Her şeye rağmen, Darwin’in insanlığın düşünce hazinesine sunduğu katkı pek az şeyle karşılaştırılabilir. Evrim kuramını asgari düzeyde de olsa bilmek, canlı doğanın gelişimini anlamak bakımından zorunlu olduğu ölçüde, devrimci Marksistler için bir ödev olmalıdır. Unutulmasın ki; “Bu yaşam görüşünde ihtişam var!”³⁴

33 A.g.y., s. 186.

34 Darwin *Türlerin Kökeni*’ni bitirirken son cümlesine İngilizce “There is grandeur in this view of life ...” şeklinde başlar. Bu cümlecik Türkçeye farklı biçimlerde çevrilmiştir. Bizim bu yazıda referans verdiğimiz Bahar Kılıç imzalı çeviride (s. 438.) bu cümlecik, tüm bir cümle için yedirilmiş olup slogan niteliğini yitirmiştir. Biz bu cümlecik slogan değeri taşıyacak şekilde çevirmeyi tercih ettik.